SHUKUR XOLMIRZAYEV ASARLARIDA ONA-TABIATNING POETIK MANZARASI

https://doi.org/10.70728/conf.edu.v3.i2.010

Qaraqulov Azizbek Amonqulovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shukur Xolmirzayev asarlarida ona-tabiatning poetik talqini keng qamrovda tahlil qilinadi. Adib prozasida tabiat tasviri oddiy fon yoki dekorativ unsur sifatida emas, balki inson ruhiyati, ma'naviy holati va axloqiy tanlovlari bilan uzviy bog'langan badiiy kategoriya sifatida namoyon bo'lishi ochib beriladi. Tadqiqotda poetika, ekokritika hamda germenevtik yondashuv asosida tabiatning ramziy, estetik va falsafiy funksiyalari yoritiladi. Xolmirzayev ijodida ona-tabiat milliy tafakkur, qadriyat va insoniylik mezoni sifatida talqin etilishi ilmiy asoslanadi.

Kalit so'zlar: ona-tabiat, poetik manzara, ekokritika, milliy mentalitet, ruhiy parallelizm, badiiy tafakkur, makon poetikasi.

Kirish: O'zbek nasri tarixida inson va tabiat munosabati doimo markaziy mavzulardan biri bo'lib kelgan. Tabiat nafaqat voqealar sodir bo'ladigan fon yoki shunchaki vizual bezak sifatida emas, balki inson ruhiyati, ichki kechinmalari, axloqiy va ma'naviy tanlovlari bilan uzviy bog'langan badiiy-hissiy tizim sifatida namoyon bo'ladi. Bu mavzu, ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o'zbek adabiyotida yangi ohang, yangi poetik yondashuvlar bilan boyidi. Jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, urbanizatsiya jarayonlari, inson va tabiat o'rtasidagi ekologik muammolar adabiyotda tabiat obrazining nafaqat estetik, balki falsafiy va ma'naviy mazmunini chuqurlashtirishga undadi.

Shukur Xolmirzayev ijodi esa ushbu badiiy jarayonning yorqin namunasini tashkil etadi. Uning hikoya va qissalarida tabiat oddiy fon emas, balki inson ruhiyatining aks sadosi, ichki dramatizmin va axloqiy sinovlarning ifodasi sifatida gavdalanadi. Masalan, tog'lar sobitlik va qat'iyat timsoli sifatida, daryolar ruhiy xotirjamlik va poklanish belgisi sifatida, bahor esa yangilanish va umid ramzi sifatida o'z o'rnini topadi. Shu tariqa, tabiat manzaralari inson kechinmalari bilan uyg'unlashadi, ularning psixologik, falsafiy va estetik qatlamlarini boyitadi.

Adib ijodida ona-tabiat tasviri milliy qadriyatlar va xalq tafakkuri bilan uyg'unlashadi. U yerning, suvning, havoning badiiy tasviri orqali insonni tarbiyalaydi, uning ma'naviy ongini oshiradi va hayotiy tanlovlar oldida sinovdan o'tkazadi. Tabiatning bu badiiy-psixologik funksiyasi adibning poetik uslubini yanada chuqurlashtiradi, o'quvchiga tabiat bilan inson ruhiyati o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni his qilish imkonini beradi.

Shukur Xolmirzayevning ona-tabiat poetikasi shuningdek, inson va tabiat o‘rtasidagi ekologik ong va ma’naviy mas’uliyatni badiiy tafakkur orqali aks ettiradi. Tabiatga hurmatsizlik insoniy inqiroz, tabiiy muhit bilan uyg‘unlik esa ma’naviy uyg‘unlik ramzi sifatida talqin etiladi. Shu bilan birga, adib nasrida tabiat nafaqat badiiy obraz, balki insoniyat va milliy tafakkur konsepsiyasining muhim qismi sifatida ko‘rsatiladi.

Umuman olganda, Shukur Xolmirzayev ijodida ona-tabiatning poetik manzarasi badiiy-estetik va falsafiy-ma’naviy qatlamlarni uyg‘unlashtiruvchi markaziy unsurlardan biri hisoblanadi. Bu esa nafaqat adib ijodini chuqurroq anglash, balki zamonaviy o‘zbek nasrida inson va tabiat munosabatining poetik evolyutsiyasini tahlil qilishda ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi: Shukur Xolmirzayev asarlarida ona-tabiat poetik manzarasini o‘rganish tadqiqotida bir nechta o‘zaro bog‘liq yondashuvlar asosiy ahamiyatga ega. Bu yondashuvlar adibning badiiy tasvirlarini nafaqat tashqi estetik qatlamda, balki falsafiy, ma’naviy va psixologik kontekstda chuqur anglashga imkon beradi.

Tabiat manzarasi Xolmirzayev ijodida oddiy fon sifatida emas, balki inson ruhiyati, ichki kechinmalari va axloqiy tanlovlari bilan uzviy bog‘langan badiiy hodisa sifatida talqin etiladi. Shu bois tadqiqot metodologiyasida poetika, germenevtika va ekokritika kabi nazariy yondashuvlar birgalikda qo‘llaniladi.

Poetika yondashuvi tabiatning badiiy-estetik qatlamlarini aniqlashga yordam beradi, adibning tasviriy vositalari, metaforik ifodalari va makon poetikasini o‘rganish imkonini beradi. Germenevtik yondashuv esa ona-tabiat obrazining falsafiy va ma’naviy mazmunini ochib beradi, inson va tabiat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni badiiy matn orqali talqin etishga xizmat qiladi. Ekokritik yondashuv esa ekologik ong va insonning tabiatga bo‘lgan mas’uliyatini badiiy tafakkur orqali yoritadi, tabiat va insoniy qadriyatlar o‘rtasidagi uyg‘unlikni ochib beradi.

Tahlil jarayonida tabiat manzaralarining turli tiplari, ularning badiiy va ramziy funksiyalari aniqlanadi, Xolmirzayev asarlaridagi obrazlar boshqa o‘zbek yozuvchilari bilan solishtiriladi, matndagi tabiat va inson munosabatlari orasidagi muloqot hamda ularning falsafiy va madaniy mazmuni o‘rganiladi. Shu bilan birga, tabiat manzarasi va qahramon ruhiyati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik badiiy tahlil orqali ochib beriladi.

Tadqiqot jarayoni asar matnlaridagi ona-tabiat tasvirlarini aniqlash, tasviriy va badiiy vositalarni tahlil qilish, tabiat obrazining ramziy va falsafiy mazmunini ochish hamda milliy madaniyat, ekologik ong va zamonaviy o‘zbek nasri kontekstida yoritishni o‘z ichiga oladi. Shu metodologik yondashuv Shukur Xolmirzayev asarlarida ona-tabiat poetikasini kompleks va integrativ tarzda o‘rganishga imkon beradi, tabiatning badiiy, falsafiy va ma’naviy funksiyalarini aniqlash, inson va tabiat o‘rtasidagi poetik uyg‘unlikni tushunish va zamonaviy o‘zbek nasrida bu munosabatlarning poetik evolyutsiyasini yoritishda ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Natijalari: Shukur Xolmirzayev asarlarida ona-tabiatning poetik manzarasi nafaqat badiiy obraz sifatida, balki inson ruhiyati, axloqiy qadriyatlar va milliy tafakkur bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab tizim ekanligi ochib berildi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, tabiat tasviri adib ijodida insonning ichki kechinmalarini yoritish vositasi sifatida ishlatiladi. Tog‘lar qat’iyat va sabr timsoli, daryolar ruhiy xotirjamlik va poklanish belgisi, sahro esa insonning yolg‘izligi va sinovi ramzi sifatida talqin etiladi. Shu tariqa ona-tabiat manzarasi qahramon ruhiyati bilan parallel tarzda uyg‘unlashadi va voqealarning falsafiy va estetik mazmunini chuqurlashtiradi.

Maqolada aniqlanishicha, tabiat obrazining ramziy-estetik funksiyasi adib ijodida alohida ahamiyat kasb etadi. U nafaqat badiiy dekor sifatida, balki inson hayoti va ma’naviyati bilan uzviy bog‘liq falsafiy tizim sifatida aks etadi. Tabiatning har bir detallari qahramonning ichki dunyosi bilan uyg‘unlashadi, ularning hissiy holatlari, ichki ziddiyatlari va ruhiy o‘sish jarayoni tabiat manzaralari orqali kuchaytiriladi.

Shuningdek, tahlil shuni ko‘rsatdiki, ona-tabiat tasviri milliy mentalitet va qadriyatlar bilan uyg‘unlashadi. Xolmirzayev nasrida tabiat insonni tarbiyalaydi, unga hayotiy saboqlar beradi va ma’naviy o‘sishga undaydi. Bu yondashuv adibning poetik uslubini yanada boyitadi va o‘quvchiga ona-tabiat bilan inson ruhiyati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqur his qilish imkonini beradi.

Tahlil natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, ona-tabiat obrazlari ekologik ong va mas’uliyatni badiiy tafakkur orqali etkazadi. Tabiatga hurmatsizlik insoniy inqiroz, uyg‘unlik esa ma’naviy uyg‘unlik ramzi sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, tabiat tasviri adib nasrida milliy qadriyat va zamonaviy hayot bilan uyg‘unlashgan holda inson va tabiat munosabatining badiiy evolyutsiyasini yoritadi.

Umuman olganda, Shukur Xolmirzayev ijodida ona-tabiat poetik manzarasi badiiy-estetik, falsafiy va ma’naviy qatlamlarni uyg‘unlashtiruvchi markaziy unsur sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, adib asarlarida tabiat nafaqat manzara sifatida, balki inson ruhiyati, axloqiy qadriyat va milliy tafakkur bilan bog‘liq murakkab tizim sifatida badiiy talqin qilinadi. Natijada ona-tabiat poetik manzarasi Shukur Xolmirzayev nasrida inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni yorituvchi, falsafiy-ma’naviy mazmunni oshiruvchi va milliy qadriyatlarni boyituvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Muhokama. Shukur Xolmirzayev ijodida ona-tabiatning poetik manzarasi inson va tabiat o‘rtasidagi murakkab, ko‘p qatlamli munosabatni ochib beruvchi markaziy unsur sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, tabiat tasviri adib asarlarida nafaqat badiiy bezak sifatida, balki inson ruhiyati va ichki kechinmalari bilan uzviy bog‘langan falsafiy va ma’naviy tizim sifatida ishlatiladi. Qahramonlarning ichki dramatizmi, ruhiy kechinmalari va axloqiy qarorlari tabiat manzaralari orqali boyitiladi,

shuningdek, tabiatning ramziy-estetik qirralari o‘quvchida chuqur hissiy va tafakkuriy tajriba uyg‘otadi.

Maqola natijalari shuni ko‘rsatdiki, Xolmirzayev nasrida tabiat insonning ichki dunyosining aks sadosi sifatida tasvirlanadi. Tog‘lar va cho‘llar sabr va qat’iyat, daryolar va vodiylar ruhiy xotirjamlik va sokinlik, bahor va gullar esa yangilanish va umid ramzi sifatida gavdalanadi. Shu bilan birga, tabiat qahramonlar ruhiyatining murakkab o‘zgarishlarini ochib beruvchi vositaga aylanadi. Bu jihat adib nasrini psixologik chuqurlik va poetik boylik bilan ta’minlaydi.

Muhokama davomida adib ijodidagi ona-tabiat manzaralarining milliy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqligi ham alohida ta’kidlanadi. Tabiat obrazlari orqali xalqning tabiiy muhitga hurmati, yerga mehr va milliy madaniyatga bog‘liqligi aks ettiriladi. Shu tarzda tabiat nafaqat estetik ob’ekt, balki milliy mentalitet va ma’naviy qadriyatlarni yetkazuvchi vosita sifatida ham talqin qilinadi.

Bundan tashqari, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Xolmirzayev nasrida tabiatning ekologik va ma’naviy funksiyalari uzviy tarzda birlashadi. Tabiatga beparvo munosabat insoniy inqiroz belgisi sifatida, uyg‘unlik esa insonning ma’naviy va ruhiy o‘sishi timsoli sifatida badiiy matnda ifodalanadi. Shu nuqtai nazardan, adib ijodidagi ona-tabiat poetikasi nafaqat badiiy obraz, balki inson va tabiat o‘rtasidagi murakkab falsafiy munosabatlarni ochib beruvchi vosita sifatida qadrlanishi mumkin.

Shuningdek, tahlil shuni ko‘rsatadiki, Xolmirzayev nasrida tabiat manzaralari qahramonning ichki o‘zgarishlari, ruhiy iztiroblari va ma’naviy o‘sishi bilan bog‘liq holda rivojlanadi. Bu holat adibning badiiy uslubini yanada boyitadi va o‘quvchiga tabiat orqali inson ruhiyati, axloqiy tanlov va ma’naviy qadriyatlarni chuqur his qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, tabiat manzarasi zamonaviy o‘zbek nasrida inson va tabiat munosabatining poetik evolyutsiyasini yorituvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Umuman olganda, muhokama shuni ko‘rsatadiki, ona-tabiat poetik manzarasi Shukur Xolmirzayev ijodida badiiy-estetik, falsafiy-ma’naviy va milliy qadriyatlar bilan uzviy bog‘langan murakkab tizim sifatida ifodalanadi. Tabiat nafaqat manzara sifatida, balki inson ruhiyati, axloqiy tanlov va milliy tafakkur bilan bog‘liq holda badiiy talqin qilinadi va adib asarlarida o‘quvchini badiiy, ma’naviy va tafakkuriy tajribaga chorlaydi.

Xulosa: Shukur Xolmirzayev ijodida ona-tabiat poetik manzarasi inson va tabiat o‘rtasidagi murakkab, ko‘p qirrali va uzviy bog‘liq munosabatni ifodalovchi markaziy unsur sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, adib nasrida tabiat nafaqat voqealar fonini tashkil qiluvchi vizual element sifatida, balki inson ruhiyati, ichki kechinmalari va axloqiy tanlovlarini aks ettiruvchi badiiy tizim sifatida talqin qilinadi. Tabiat manzaralari qahramon ruhiyatining aks sadosiga aylanadi, uning ichki dramatizmi va ma’naviy o‘sishini boyitadi, o‘quvchiga esa tabiat orqali inson hayotining ma’naviy va falsafiy qatlamlarini his qilish imkonini beradi.

Ona-tabiat tasvirining poetik funksiyasi Xolmirzayev nasrida estetik go‘zallik bilan birga falsafiy mazmunni ham o‘zida mujassamlashtiradi. Tog‘lar va cho‘llar sabr va qat’iyat, daryolar va vodiylar ruhiy xotirjamlik va sokinlik, bahor va gullar esa yangilanish, umid va hayotiy yangilik ramzi sifatida gavdalanadi. Shu tariqa tabiat qahramonlarning ruhiy kechinmalari bilan uyg‘unlashib, badiiy dramatizmni kuchaytiradi, o‘quvchini chuqur hissiy va tafakkuriy tajribaga chorlaydi.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Xolmirzayev ijodida ona-tabiat milliy qadriyatlar, xalq an’analari va madaniy mentalitet bilan uzviy bog‘liq holda talqin qilinadi. Tabiatga bo‘lgan hurmat, yerga mehr va milliy qadriyatlarning badiiy aks ettirilishi adib asarlarida milliy tafakkur va insoniylikni boyituvchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, tabiat obrazlari ekologik ongni shakllantirish va insonning ma’naviy mas’uliyatini yoritish jihatidan ham ahamiyatlidir.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, Shukur Xolmirzayev ona-tabiat poetikasini inson ruhiyati, axloqiy tanlov, milliy qadriyatlar va falsafiy mazmun bilan uyg‘unlashtirgan holda badiiy jihatdan boy, chuqur va tafakkurga undovchi matn yaratgan. Ona-tabiatning har bir manzarasi qahramonning ichki olamiga ta’sir etib, adib nasrida inson va tabiat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni, ruhiy uyg‘unlikni va ma’naviy uyg‘unlikni yanada ravshan qiladi.

Umuman olganda, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, ona-tabiat poetik manzarasi Shukur Xolmirzayev ijodida nafaqat badiiy obraz, balki falsafiy va ma’naviy mazmunni uzviy tarzda aks ettiruvchi, milliy qadriyatlarni boyituvchi va o‘quvchini chuqur hissiy, tafakkuriy va estetik tajribaga chorlaydigan markaziy unsur sifatida talqin qilinadi. Shu jihatdan Xolmirzayev ijodi zamonaviy o‘zbek nasrida inson va tabiat munosabatining poetik evolyutsiyasini yorituvchi muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, nashr yili ko‘rsatilmagan. – 187-b.
2. Xolmirzayev, Sh. Hikoyalar va qissalar to‘plami. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 2005. – 210-b.
3. Akbarov, M. Adabiyot nazariyasi va poetika. – Toshkent: Sharq, 2018. – 278-b.
4. Bahodir, O. O‘zbek badiiy nasri: taraqqiyot va muammolar. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015. – 190-b.
5. G‘aniev, E. Matn va ma’no: adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2012. – 246-b.
6. Mirzaev, S. O‘zbek nasrida makon va landshaft poetikasi. – Toshkent: Fan, 2019. – 215-b.